

בין הצהרת כורש להצהרת בלפור | ארי שבט

פורסם ע"י מערכת 'שבת', י"ד מרחשוון תשע"ח

בניגוד לתדמיתו בארץ, על פי הביוגרפים האנגלים לורד ג'יימס בלפור היה מנהיג כושל ותימהוני, שאחז בדעות מוטעות לגבי כוחם של היהודים בעולם. בעקבות הנס שמאחורי הצהרת בלפור, בחלוף 100 שנים

הלורד ארתור ג'יימס בלפור נתפס, ובצדק, בצורה שונה מאוד אצלנו בישראל, ביחס לאופן שבו מציירים ומציגים אותו בביוגרפיות בארץ מולדתו. הניגוד הקיצוני שבין שתי הדמויות יסייע לנו להבין את גודל הנס שאירע בהצהרת בלפור, בדיוק לפני מאה שנה.

בלפור כיהן כראש ממשלה וכשר חוץ, ובתפקידים רבים אחרים בממלכה הבריטית, אך הוא נודע אצלנו בעיקר כאביה של הצהרת בלפור, ה"רואה בעין יפה" הקמת בית לאומי ליהודים בארץ ישראל. מקומו המכובד של הלורד בלפור, שעל שמו נקראו יישוב ("בלפוריה"), יער ורחובות בערים הגדולות, הוא תוצאה טבעית של הכרת הטוב שיש לנו כלפי מי שהביא למפנה היסטורי לטובה בתולדות עם ישראל וגאולתו.

חז"ל מלמדים ש"מגלגלים זכות על ידי זכאי", ולפיכך נראה שמעבר להצהרה המפורסמת היו לבלפור זכויות נוספות. אך המעיין בביוגרפיות שלו באנגלית, שנכתבו על ידי אנשים שהכירו אותו מקרוב, מוצא מדינאי יוצא דופן ואולי גם תימהוני, כמעט מכל בחינה.

בלפור ה"חלמן"
וה"מתפלסף" התחבר

לרעיון של חיים וייצמן.
בלפור (במרכז), 1925

"העלמה בלפור"

רשימת התפקידים המרשימה של בלפור נזקפת לרקע המיוחס שלו, כנצר למשפחה סקוטית עשירה, בעלת אחוזות נרחבות, שהביאו גם את אביו וגם את סבו, כמו גם את דודיו, להיות חברי פרלמנט. עובדה זו הקנתה לו עצמאות כלכלית כבר מגיל צעיר, בנוסף ל"ייחוס" שהיה חשוב בתרבות של אז לא פחות מאשר ה"ייחוס" בבני ברק של היום. בלפור מעולם לא נשא אישה, על אף שבתקופתו באנגליה הדבר לא היה מקובל כלל עבור מדינאי מוצלח ברמתו. הוא היה אדיש וביישן מטבעו, אך מעורב בתחושת עליונות אינטלקטואלית. הוא שנה את הפוליטיקה, והעדיף מוזיקה, קריאה, טניס, גולף ומסיבות אריסטוקרטיות.

רבים מציינים שתחביביו, חלקם תמוהים במיוחד, תפסו אצל בלפור שיעור ניכר מתשומת לבו. הוא כיהן כנשיא ה-Society for Psychological Research, חברה שחקרה אנשים שטענו כי הם "מדיום" ובעלי כוחות על-טבעיים, ובמשך שנים כיהן כנשיא המועדון הבינלאומי של טניס-דשא בבריטניה. הוא עסק בפילוסופיה של תורת האבולוציה של דרווין, ואהב ל"התפלסף" ולהמציא פתגמים על משמעות החיים או על חוסר משמעותם.

בלפור נודע כבעל הקפדה מוגזמת על ניקיון וטעם מפונק באורחות חייו. רבים מתארים אדם שהצטיין בקסם הנימוס האצילי, אך בהיותו אדיש וחסר מרץ הוא מתואר כגבר "נשי" שלא הצטיין באומץ. ההיסטוריון מ' אגרמנט מצייין שהוא אף כונה בזמנו "העלמה בלפור", שלא התלהב מנושאים רבים שעמדו על סדר היום, ושהיה חסר מנהיגות והחלטיות. בולטת האפרוריות שלו, המתוארת על ידי העיתונאי בן דורו, ה' בגבי, כך: "הוא אמר כלום, כתב כלום, ועשה כלום". כיצד, אם כן, הגיע אדם כזה להיות ראש ממשלה ושר חוץ במעצמת-על, מנהיג ששינה את פני ההיסטוריה של כל המזרח התיכון?

בכל סקרי הפופולריות של ראשי הממשלה באנגליה מהמאה ה-20 ועד היום (ומצאתי שמונה סקרים כאלו) הלורד בלפור מדורג בתחתית, בין הנמוכים ביותר. מדובר באדם ממוצע שחוץ מכישרון הנאום שלו בהחלט לא מתאים לרוב התפקידים שהחזיק. נראה כי היום אדם אדיש שכזה לא ייכנס כלל לפוליטיקה, ובוודאי לא יצליח בה, אך בלפור אכן מתואר באנגליה בתור השריד האחרון בפוליטיקה של הנהגת החברה האצילה, שבה עשירים "משועממים" הרגילים לחיי בטלה ניהלו את ממלכת בריטניה במשך מאות שנים על בסיס הפרוטקציה והייחוס.

עד היום יש ביטוי נפוץ מאוד באנגליה ("Bob's your uncle" – בוב הוא הדוד שלך), שפירושו "זה ממש פשוט (ולא דורש כישרון)". רבים לא יודעים שמקור הפתגם הוא בלורד בלפור, אשר מונה על ידי דודו, רוברט ("בוב") סיסיל, לתפקיד המזכיר המדיני של אירלנד (1885), ללא שום כישרון או הצלחה קודמת, ולאחר מכן "ירש" את ראשות ממשלת אנגליה מאותו "דוד בוב" הפופולרי (שבעצמו זכה להיבחר למשרה הנעלה שלוש פעמים בין 1885–1902), רק משום שדודו התפטר מסיבות בריאותיות.

כישלון, כמעט אסון

כהונתו של בלפור כראש ממשלה הסתאבה בהטבות ומינויים של קרובים וחברים ממשפחות האצולה, שיצרו חלל של העדר כישרון, שהחריף וחייד את חוסר כישרונו של בלפור בארגון וניהול. הקדנציה שלו מתוארת על ידי הביוגרף ר' ג'נקינס כ"כישלון, כמעט אסון", עד שמפלגת השלטון התפוררה תחתיו באמצע הקדנציה והוא נאלץ להתפטר. המפלגה השמרנית שהוא השתייך אליה הובסה לחלוטין בבחירות 1906 על ידי הליברלים, שהתמודדו תחת הכותרת "להיות כמה שפחות דומה לבלפור".

בלפור המשיך להפסיד בשלוש מערכות הבחירות הבאות, ונדרשו לשמרנים 16 שנה להעמיד ראש ממשלה אחר. רק בגלל אילוצי המלחמה היו מוכרחים ראשי הממשלה הליברלים, אסקוית' וג'ורג', להכניס את בלפור ומפלגתו השמרנית לתוך ממשלות האחדות של קואליציית המלחמה. מבין המועמדים העדיף ג'ורג' את בלפור דווקא בתור שר ש"לא יעשה כלום" ושיתפקד בתור "המבוגר האחראי",

היות שמגמתו העיקרית הייתה עצמו ומשרתו בלבד. כפי שקורה במדינות רבות, כשיש דמות פוליטית שחייבים למצוא לה תפקיד מכובד אך לא רוצים שהיא תפריע ותזיק "בועטים אותה למעלה", וכך אכן עשו ללורד בלפור כשמינו אותו לתפקיד שר החוץ. גם בתקופה זו, לעיתים קרובות לא שיתף אותו ראש הממשלה ג'ורג' בהחלטות, ואפילו בכאלו שהיו בתחום אחריותו.

תוך כדי שהוא נהנה מהתואר שר החוץ ומההסדר הנוח שלא יעשה דבר בעל משמעות ויוכל להתפנות לתחביביו, התחבר בלפור ה"חלמן" וה"מתפלסף" לרעיון של חיים וייצמן, והצליח להדביק בו גם את ראש הממשלה לויד ג'ורג', אף הוא נוצרי דתי שהאמין בקשר העמוק של עם ישראל לארץ ישראל. הרעיון להקים "בית לאומי" עבור "העם הנבחר", שיהיה קולוניה מודרנית ומוצלחת ביותר, כעין נווה-מדבר בודד במזרח התיכון הברברי, עמד להגשים שני "רומנים" ציוניים-אנגליים קלאסיים: "נס-גוים" (של ד'זוראלי) ו"דניאל דירונדה" (של ג'ורג' אליוט), שאותם בלפור חיבב במיוחד.

זה היה פרי רומנטי כמעט הזוי של אדם כמעט הזוי, עם רקע חינוכי ומהלך מחשבתי מיוחדים בלשון המעטה. וייצמן, שכבר דיבר עם בלפור שמונה שנים לפני כן בתרס"ו (1906), מציין שבלפור זכר היטב את החזון של הבית היהודי מאז. כשנפגשו שוב בתרע"ה (1914), מתאר ל' סטיין שבלפור התרגש עד דמעות מהעלאת הנושא שוב, למרות שהוא מתואר על ידי הביוגרפים האנגליים כאדם עם לב של אבן. האחיזת שלו, בלאנצ' דוגדייל, מציינת שבלפור התעניין מאוד בתנ"ך, ביהודים ובגורלם המר מאז צעירותו, והנושא פשוט נגע בלבו.

עוד נס בתהליך הוא סיום תפקידו של אסקוית' בתור ראש הממשלה באמצע המלחמה והחלפתו בחבר מפלגתו הליברלי לויד ג'ורג'. אסקוית' חיבב וקירב מאוד את השר אדוין מונטגיו, ראש המתנגדים להצהרת בלפור, לעומת ג'ורג' שדווקא קנה את הרעיון בשתי ידיים. כמו כן אי אפשר שלא לציין את יד ההשגחה בטביעתו הפתאומית בד' בסיון תרע"ו של הלורד הרברט קיטצ'נר, שר המלחמה והגיבור הלאומי והפופולרי של אנגליה, שהיה ממתנגדי ההצהרה והציונות. קיטצ'נר העדיף לפתח הנהגה ערבית מקומית שתהיה נאמנה לבריטניה, מתוך ביטחון שהערבים בפלסטינה "לא יסתפקו בהיותם חוטבי עצים ושואבי מים" עבור הקולוניאליסטים היהודים הבאים מבחוץ.

יחד עם החזון הנוצרי להשתלט שוב על ירושלים, שקסם לג'ורג' כמו גם לבלפור, הרעיון הציוני פתר במכה אחת מספר בעיות נוספות שעמדו על הפרק, וביניהן השליטה האנגלית על תעלת סואץ וחזוק שלטונם בהודו. בנוסף, בשלב זה של מלחמת העולם האנגלים התקשו לסיים את הניצחון עקב חוסר העניין של האמריקאים, ואף יותר של הרוסים, שהיו עסוקים יותר במהפכה הקומוניסטית הפנימית שלהם מאשר במלחמה בחוץ.

כורש המודרני

הרעיון לבסוף התקבל בגלל הנחות אנטישמיות שרווחו באותה תקופה באירופה. בלפור שר החוץ ולויד ג'ורג' ראש הממשלה אימצו יחד את התיאוריה שהיות ש"היהודים מנהלים את העולם", אזי הבטחת הבית הלאומי שייתנו האנגלים ליהודים בארץ ישראל בתום המלחמה תניע את יהודי אמריקה לחוץ על הנשיא וילסון להגביר את המעורבות הדועכת של האמריקאים במלחמה. מעבר לתפיסה המוטעית של מידת ההשפעה של היהודים במדינות הללו, בלפור וג'ורג' גם טעו בהשערת מידת ההתלהבות של היהודים מעצם הרעיון.

בנוסף לחלק מהחרדים ה"אגודאיים" שהתנגדו לאקטיביזם גאולי, באופן אירוני, המתנגד העיקרי לרעיון היה היהודי היחיד שב"קבינט המלחמה" – לורד אדוין סמואל מונטגיו. לויד ג'ורג' העיד שמונטגיו אמר מפורשות שהוא מנסה לטרפד את הצהרת בלפור, ונימק זאת כך: "כל חיי ניסיתי לצאת מהגטו, ואתה רוצה להכריח אותי לחזור לשם?!". שלילתו התבססה בעיקר על כך שראה את זהותו הלאומית כאנגלי, לאור שיטתו המתבוללת שהיהדות היא רק דת, ומאז יציאתנו לגלות מארץ ישראל כבר אין לנו שאיפות לאומיות.

נמצא שהצהרת בלפור ניתנה מפי מדינאי כמעט תימהוני, והתבססה על תפיסות תמוהות, ואף על פי כן הרעיון התקבל. לא עבר זמן רב עד שרבים בצמרת באנגליה הצטערו מאוד על הצהרת בלפור, והבינו שמדובר בטעות היסטורית. הם גילו שמונטגיו צדק בנוגע להתקוממות הערבית הפראית בפלשתינה, שהובילה גם להסתבכות האנגלים עם כלל העולם הערבי, ויצרה די מהר אנדרולומוסיה

בשלטון המנדט האנגלי. ברם, כעבור שלושים שנה, שואת יהודי אירופה והימצאות מיליוני פליטים יהודים שאינם רצויים בשאר מדינות העולם שוב הפכו את אותה הצהרה לא-הגיונית למצע זמין, הגיוני ויעיל שיוכל לפתור את הבעיה המפתיעה החדשה שהתעוררה.

ומה קרה עם בלפור לאחר הצהרתו? לאחר שניהן שנתיים כשר החוץ הוא מונה להיות המקשר בין הפרלמנט לבין המלך. גם תפקיד זה הוא בעיקר טקסי ורשמי. בסוף הקריירה התברר שבלפור היה אלוף ה"קומבינות", אשר הסתדר כמעט עם כל ראשי הממשלה, ללא קשר למפלגה או לאידיאולוגיה, תמורת הכבוד הריק מתוכן שהעניקו לו. לאחר צ'רצ'יל, בלפור מחזיק בכהונת שיא של 28 שנים בקבינט האנגלי.

הביוגרפים האנגליים מסכמים את הקריירה הארוכה שלו בחוסר מעש בולט, ומציינים שבסיכום חייו הוא בעיקר הספיק והצליח לבזבז הון עצום שירש ממשפחתו. הם אף מציינים שהציטוט המפורסם של בלפור לגבינו – "בסיכומי של חשבון, בהשקיפי לאחור, היה זה (–) הצהרת בלפור) הדבר הראוי ביותר שעשיתי בחיי", הוא נכון לחלוטין, אלא שלדעתם הוא ממש לא מחמיא. נציין גם שבהספדים שהופיעו בעיתונות האנגלית לאחר פטירתו לרוב לא התייחסו כלל לאותה הצהרה, והיא נחשבה לשולית.

יש להבהיר שאין מגמתנו כלל להיות מבין "מנפצי המיתוסים" של גיבורי תולדות עם ישראל והציונות, אך בנידון מדובר בתיקון אי-דיוק היסטורי גס ביותר, שיש בו הגדלה, הערכה ופרסום של נס הקמת המדינה. כאשר נחשפת לפנינו תמונה של אדם לא מתאים שאינו מצליח בתפקידיו, ובכל זאת ממשיך לטפס מעלה מעלה בצורה שלא הייתה עולה על הדעת; אישיות כמעט תימהונית שדווקא בגלל חוסר הישגיה הגיעה לתפקיד שר החוץ בעיתוי המושלם עבורנו – המסקנה היא ברורה: רק הקב"ה היה יכול בצורה פלאית ותמוהה ביותר לשתול את "הכורש המודרני" הנכון, במקום הנכון, בתפקיד הנכון ובזמן הנכון, לתקופה כל כך קצרה, לגאולת עמו.

הרב ארי שבט מכהן כראש המרכז התיעודי של "בית הרב קוק" בירושלים, ומרצה במכללת אורות ישראל" ובמדרשות נוספות. מחבר ה"ספר" להרים את הדגל - דגל ישראל והדיבור בעברית במקורות" פורסם במוסף 'שבת', מקור ראשון, י"ד מרחשוון תשע"ח